

# VICTOR EMMANUEL CARMELO NADERA: PANAYAM TUNGKOL SA EKSPERIMENTAL NA PANITIKAN

AMADO ANTHONY MENDOZA III

**B**atikan at premyadong makata, kuwentista, mananalaysay at mandudula si Dr. Victor Emmanuel Carmelo Nadera. Marami sa kaniyang mga akda ang nagwagi sa mga patimpalak tulad ng Don Carlos Palanca Memorial Awards, Gawad Collantes, Centennial Literary Prize, at iba pa. Noong 2006, ginawaran siya ng SEA Write Award. Ilan sa kaniyang mga aklat ay ang sumusunod: *15 Lamang* (1994); *Historyador(a)* (2000); *Mujer Indigena: isang pamatbat ng pagbabagong-anyo* (2000); *Poetreat: The Use of Poetry Therapy in Mutual Support Groups of Cancer Survivors in Metro Manila* (2000); *Kayumanggi* (2011); at *Rizalpabeto* (2012). Kinikilala siya bilang isa sa mga pasimuno at tagapagsulong ng “performance art” sa Pilipinas. Kasalukuyan siyang nagtuturo ng malikhaing pagsulat at panitikan sa Philippine High School of the Arts, Laguna, at Unibersidad ng Pilipinas Diliman.

**1. Kinikilala kayo bilang isang manunulat na nangahas na labagin ang ilang sagradong batas sa pagsusulat (Kahit ang inyong “Tungkol sa May-akda” sa koleksiyong *15 lamang* ay may hibo ng pagtatawa at pag-uuyam sa nakasanayan nang pagbubuhat ng bangko sa mga bionote ng dekampanilyang manunulat sa bansa). Ano pa ang inyong mga konsiderasyon sa pag-e-eksperimento at/o pagdudulot ng kakaibang karanasan sa mga mambabasa?**

Bago ang lahat, gusto kong sabihin na ako ay nagtapos sa Kolehiyo ng Agham sa Unibersidad ng Santo Tomas. Sa pinanggalingan ko, kailangan ang pagiging tiyak. Dapat laging eksakto. Magkulang ka lang ng isang guhit, mali ka na. Sumobra ka ng .01, maiiba na ang resulta. Kahit ang zero na kung tutuusin ay wala, sa siyensiya ito ay meron! Ang 1 kung malalagyan ng 0 ay magiging 10 na. Ito ay maaaring ikamatay, halimbawa, ng isang pasyente. Sa ganitong kaligiran ako nagsimula. Sa mundong tulad nito ako nasisikipan. Hindi ako makahinga nang maluwag. Hindi ako makagalaw. Naninikip

ang dibdib ko. Pero hindi ako nanghihinayang sa kursong pinili para sa akin ng aking ina na isang doktora! Nakatulong din ito sa akin para isaalang-alang ang pagsasaayos. Naging gabay ko naman ito sa pagtutuwid ng mga bagay-bagay. Patnubay ko ang matematika, kung baga, sa paghahanap ko ng katuwiran. Teknoloniya ang nagdala sa akin sa daigdig ng lohika.

Ang mga ganitong disiplina ang nagturo sa aking mag-eksperimento.

Sa kabilang banda, nakakatakot din ito. Parang ayokong sumablay.

May phobia akong sumubok. Kaya, kapag oras na ng mga araling tulad ng English o Filipino, para akong nakawalang preso. Tila sanggol akong isinisilang kapag nasa museo o galeriya. Nabubuhay ang dugo ko kapag napapaligiran ng libro. Itong karanasang ito ang gusto kong iparamdam sa mambabasa. Dahil ako mismo ay nakikinabang sa ganitong kalayaan. Dagdag pa rito, ang kurso ko sa kolehiyo ay Sikolohiya. Laking pasasalamat ko at ito ang pre-med kong kinuha pagkat sa lahat ng mga sangay ng agham, ito na yata ang maituturing kong pinakamalaya.

Magpahanggang ako ay tumanda, nakagawian ko nang mag-eksperimento.

Kasama ko ang pintor na si Elmer Borlongan na gumawa siya ng letras y figuras gamit ang iPad sa **Rizalpabeto** (The Center for Art, New Ventures, and Sustainable Development, 2012). Sa **Kayumanggi** (UST Publishing House, 2011), ang mga tula ko ay ginawang damit ni Lorina Javier, kinunan ng retrato ni Dominique James, nilapatan ng musika ni Fer Edilo, isinaayos ni Mannet Villariba, at isinalin sa Ingles nina Arvin Mangohig, Vic Nierva, at Francis Quina. Si Pinggot Zulueta naman ang tumira ng sining digital na hinubog ni Albert Gamos ang aking mga tula sa **Asinta: Mga Tula at Tudla** (UST Publishing House, 2002). Bukod sa **15 Lamang** (De La Salle University Press, 1994), na isa sa una kong libro, ako rin ay nag-eksperimento sa **ALIT: Dalit Galit Halit Malit Ngalit Palit Salit** (Anvil

Publishing House, 1994). Eksperimental ding matuturing ang aking **Poetreat: The Use of Poetry as a Therapy in Mutual Support Groups of Cancer Survivors in Metro Manila** (University of Santo Tomas Publishing House, 2006) – na batay sa aking tesis masteral. Eksperimental din ang ginawa kong tula na ginawang kanta nina Joey Ayala at iba pa para sa compact disc na **Palay, Bigas, Kanin**. Ito ang aking naging disertasyon.

Hindi lamang ako nag-eksperimento sa pagiging performance artist, pati na rin sa aking pagiging lakandiwa sa pangkat pang-Balagtas na kung tawagin ay MTV o Mike Coroza, Teo Antonio at Vim Nadera.

Kaya, ang sagot ko sa iyo ay ang tanong mo rin sa akin. Ang aking konsiderasyon sa pag-e-eksperimento ay ang pagdudulot ng kakaibang karanasan. Hindi lamang sa mga mambabasa kundi sa mga manonood din na saksi sa buhay kong eksperimental din!

## 2. Magkasingkahulugan ba, sa palagay ninyo, ang mga terminong “avant-garde,” “bago,” at “eksperimental,” at “laro”?

Oo at hindi. Oo kapag ang ibig mong sabihin sa “avant-garde” ay nangunguna sapagkat ang obra niya ay “bago” at palagi siyang “eksperimental” sa kaniyang “laro.” Hindi kung magkakaiba. Ang avant-garde, diumano, ay unang ginamit noong huling Gitnang Ingles sa kasaysayan na ang literal na kahulugan sa Pranses ay sundalong “vanguard.” Noong unang bahagi ng Siglo 20 ito ay tumukoy sa sino o ano mang nauuna – kahit hindi sa militar. Ang pangunguna ng isang tao ay maaaring dahil sa kaniyang kahusayan o katalinuhan. Hindi nangangahulugang siya ay bago. Ngayon nagiging magkasingkahulugan ito kapag ang isang alagad ng sining, halimbawa, ay naghawan ng landas o naging pasimuno sa paglikha ng kakaiba. Siya ay tinatawag na “ahead of time.” Kung baga, ang kaniyang gawa ay wala pang katulad sa kasalukuyan. Kaya hindi pa nagugustuhan o natatanggap sa oras na ito. O ng lugar na ito. May kakaibang dimensiyon ito. Ibang panahon. Ibang pook.

Ito ay puwedeng eksperimental o hindi. Ito ay posibleng bunga ng kaniyang laro o hindi. Napakaraming ganiyan sa kasaysayan – hindi lamang ng sining!

**3. Ilan sa mga maikling kuwentong naiambag ninyo sa antolohiya ng grupong KATHA<sup>1</sup> (hal. “Ibanyuhay” mula sa *Impetu* at “Santissima Trinidad” mula sa *Habilin*) ay kapansin-pansing pinaglalaruan ang mga kumbensiyon sa pagsusulat ng maikling kuwento. Nagsilbi rin kayong patnugot sa isang antolohiya ng grupo, ang *Alagwa*. Kung uugatin natin ang kasaysayan ng grupo, hindi naman maikakaila ang linyang politikal na bitbit ng kanilang mga antolohiya. Kung gayon, masasabi ninyo bang laging politikal ang anumang panitikang eksperimental o may pagtatangkang mag-eksperimento? Masasabi ninyo rin bang lagi itong tumututol sa anumang anyo ng estandardisasyon at institusyonalisasyon?**

Nagpapasalamat ako at may kagaya mong nakapuna sa pangangahas ko. Sa dami nga ng aking pagtatangkang ganito, puwede na akong maglabas ng librong *O.M.G.* o *Obrang Maestrang Galit*. Parang gusto ko na tuloy maglathala ng sarili kong aklat. Wala kasing napasa sa mga panuntunan ng mga hurado ang karamihan sa ginawa ko. Kaya natutuwa ako sa mga editor ng antolohiyang nagbibigay ng kahit konting pagtingin sa aking paglalakas-

<sup>1</sup> Organisasyon ng mga kabataang manunulat ang KATHA na itinatag noong 1990. Si Prop. Rolando Tolentino ang unang tagapangulo ng naturang organisasyon. Masasabing tagapagmana ng simulain ng mga manunulat mula sa henerasyon ng Sigwa at Agos sa Disyerto, nakapaglimbag ang organisasyon ng ilang antolohiya nagsilbing panandang-bato sa kasaysayang pamapanitikan ng Pilipinas tulad ng *Engkuwentro: Kalipunan ng mga Kada ng Kabataang Manunulat* (1990), *Habilin: Antolohiya ng Katha Para sa Pambansang Kasarinlan* (1994); *Relasyon* (1999); at *Kuwentong Syudad* (2002). Bagaman isinasabay sa tematikong paraan ang karamihan sa mga antolohiya ng grupo, makikitang nakaumang ang mga ito sa pagbuo ng panibagong estetika ng maikling kuwento sa bansa. Namumukod-tanging halimbawa nito ang antolohiyang *Impetu* (1991) at *Kuwentong Syudad* na kakikitaan ng mas maraming kuwentong may malinaw na pagtatangkang mag-eksperimento.

loob. Sa puntong ito, nagpupugay ako sa pag-abante ng ating sining at teknolohiya. Dahil sa imbensiyon ng social media, nagkaroon tayo ng platapormang mababasa ng marami. Nagkaroon tayo ng web log o blog na puwede mong paglabasan ng iyong sanaysay, tula, kuwento, dula, o ano pa mang anyo na tinatawag kong “Kuwanismo.”

## KUWANISMO

Victor Emmanuel Carmelo D. Nadera, Jr.

### 15 HINDI LAMANG

Hindi lamang ito Panitikan.

Hindi lamang ito Sayaw.

Hindi lamang ito Musika.

Hindi lamang ito Sining Biswal.

Hindi lamang ito Arkitektura.

Hindi lamang ito Teatro.

Hindi lamang ito Pelikula.

Hindi lamang ito Potograpiya.

Hindi lamang ito Multimedia.

Hindi lamang ito Pamamahayag.

Hindi lamang ito Pagpapahayag.

Hindi lamang ito Likha.

Hindi lamang ito Likas.

Hindi lamang ito Buhay.

Hindi lamang ito Kamatayan.

## SULIRANIN

### Ano ang KUWAN?

*KUWAN (Sp.) pron. An expression used for whatever one cannot immediately recall or exactly express.*

See ANO

*Kahit ano sapagkat ang lahat ay sining at panitikan.*

### Sino ang KUWAN?

*Kahit sino sapagkat ang lahat ay artista at panitikero.*

### **Kailan ang KUWAN?**

*Kahit kailan sapagkat ito ay walang panahon.*

### **Saan ang KUWAN?**

*Kahit saan sapagkat ito ay walang pook.*

### **Bakit ang KUWAN?**

*Sapagkat...*

### **Paano ang KUWAN?**

*Ganito at ganoon.*

## **BALANGKAS**

### **Bisyon ng Kuwan:**

Buklurin ang siyam na Diwata ng Sining at bumuo ng ikasampu -- Kuwan.

### **Misyon ng Kuwan:**

Lumikha para sa Diyos, Kalikasan, Bayan, at Tao.

Akapin ang Positibong Puwersa.

Buhayin ang Tradisyon sa makabagong Panahon at Pook.

Ilabas ang Loob.

Naising maging Buo.

Lagyan ng pagkakataon ang Tsamba at Tsansa.

Ikasal ang Anyo sa Nilalaman.

Maniwalang kailangan ng Diwa ang Damdamin at ng Damdamin ang Diwa.

Alalahanin ang kapakanan ng Iba.

Lakasan ang pagtitiwala sa kakanyahan at kakayahan ng Talino.

Asahan ang Popularisasyon, Intelektuwalisasyon, at Istandardisasyon ng Wika.

Maglibang sa Panlilibang, mag-aral sa Pagbibigay-aral.

Ambisyonin ang pagiging pandaigdig ng Filipino.

Nasain ang Pagtuklas at Pagsusuri.

Gamiting gamot ang sining.

Ito ang aking manipesto.

Ito ang aking poetika.

Ito ang aking politika.

Sa ganitong lohika, masasabi nating politikal ang anumang bagay – eksperimental man o hindi. Walang ipinagkaiba ito sa isang paniniwala. Walang iniwan ito ay pilosopiya.

Sa isang banda ito ay ang aking pagtutol sa anumang anyo ng istandardisasyon at institusyonalisasyon.

### **4. Noong 1933, itinayo ang Black Mountain College<sup>2</sup> sa Estados Unidos, isang kolehiyo na may layunin at adhikaing palaganapin ang pagtuturo ng avant-garde literature sa bansa. Sina Robert Creeley<sup>3</sup>, Denise Levertov<sup>4</sup>, at Kathy Acker<sup>5</sup> ang ilan sa mga**

2 Itinatag nina John Andrew Rice, Frederick Georgia, at Ralph Lounsbury, tumagal ang Black Mountain College ng mahigit dalawang dekada. Impluwensyado ng mga ideya ni John Dewey hinggil sa edukasyon, naniniwala ang mga tagapagtatag ng kolehiyo na mahalaga ang papel ng sining sa edukasyong liberal. Gayundin, kilala ang naturang paaralan sa interdisiplinaryo at eksperimental nitong pamamaraan sa pagtuturo sa mga estudyante. Karamihan sa mga gurong nagturo sa naturang kolehiyo, tulad nina John Cage, William Carlos Williams, at Willem de Kooning, ay masasabing mga eksperimental na manunulat. Bagaman kinailangang magsara ng kolehiyo dahil sa naipon nitong dulot ng dahan-dahang pagbaba ng bilang ng estudyante nito, patunay ang pag-iral ng Black Mountain College na maaaring ituro ang panitikang eksperimental. Tungkol rito, maaaring tingnan ang interesanteng sanaysay ni Craig Dworkin pinamagatang “Mycopedagogy” (2004) hinggil sa mga paniniwala ni John Cage tungkol sa pagtuturo at pagsusulat ng eksperimental na panitikan.

3 (1926-2005) Makatang Amerikano na kinikilala bilang miyembro ng Black Mountain Poets.

4 (1923-1997)- Makatang Amerikano na sinasabing naimpluwensyahan ng mga Black Mountain Poets. Kilala rin siya sa kaniyang mga sulatin hinggil sa digmaan sa pagitan ng Estados Unidos at Vietnam.

5 (1947-1997) Nobelista at pilosopong Amerikano na naging kontrobersyal dahil sa kanyang mga akda, partikular ang Don Quixote, kung saan sinadya niyang kopyahin ang ilang bahagi ng obra ni Cervantes bilang bahagi ng narrative process. Nariyan rin ang kaniyang epinomyong muling-pagsasalaysay ng Great Expectations ni Charles Dickens.

**naging produkto ng naturang institusyon. Tungkol rito, lalo na sa konteksto ng Pilipinas, nais ko sanang itanong kung naniniwala kayong maaaring “ituro” ang pagbasa sa at pagsulat ng isang akdang eksperimental?**

Oo naman. Lalo na noong kinuha ako ng University of the Philippines Department of English and Comparative Literature para magturo ng Performance Poetry. Kasabayan ito ng pagtuturo noon ng Gay Literature. Pareho itong nasa ilalim ng Special Projects lamang. Pero, sa kaso, naituro ko ito sa loob ng humigit-kumulang na 10 taon. Sa isang dekada, nakapagtatag kami ng 10 grupo ng mga performance poet noong Dekada 90.

Noong sentenaryo ng Kalayaang Filipino, pinagbasa ko muna ng akdang eksperimental ang mga estudyante kong volunteer para sa proyekto kong (KA)LAKARAN: Sentenaryo ng mga Makata ng Bayan. Ito ay bago sila maglibot sa buong Glorietta Mall sa Makati bilang Lapulapu at iba pang bayaning ibig nilang ipakilala sa madla noong 12 Hunyo 1998. Sila mismo ang kanilang akda.

Sa mga klaseng nabanggit, marami akong ipinabasa at ipinasulat na mga akdang eksperimental. Paglipat ko naman sa UP Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, nagpapabasa at nagpapasulat din ako ng mga akdang eksperimental sa mga nakaenrol sa Humanidades, Filipino 25, at iba pa kahit hindi Malikhaing Pagsulat ang kanilang kurso. Para sa mga kumukuha ng Mass Communication, Legal Management, Philosophy, o Economics sa Unibersidad ng Santo Tomas at Pamantasang De La Salle, iminumulat ko na rin ang mga estudyante ko sa pag-eksperimento. Nariyang patulain ko silang gamit ang wika ng text. Minsan pinagkuwento ko na rin sila batay sa mga peryodikong lumabas noong sila ay ipinanganak. Nasubukan na rin nilang gumawa ng monologo ng kanilang paboritong bayani, halimbawa.

Ako rin nga pala ang nagpanukala ng Textanaga at iba pa na maituturing din na proyektong eksperimental. Kung pasok na pasok sa depinisyon ng eksperimental, ako

rin ang pangahas na nagpasulat ng tula, kuwento, sanaysay, at iba pa sa mga dimanunulat. Bilang terapiya, aking pinasulat ang mga may kanser, may AIDS, nagdodroga, “comfort women,” batang kalye, inabuso, naipit sa mga kalamidad na likas at likha ng tao, at mga nagdadalamhati.

**5. Bilang manunulat at mambabasa, paano mo masasabing tagumpay ang isang akdang eksperimental?**

Una sa lahat, depende sa depinisyon ng tagumpay. Masusukat ba ang pagkalugod o pagkalungkot ng mga mambabasa mo? Anong panuntunan ang dapat gamitin? Pananalo sa Palanca? Pagkilala ng Komisyon sa Wikang Filipino? Ito nga ba talaga? Kung tutuusin nga, ito ang mga akdang hindi nakakapasa. Ito ang mga akdang inaayawan. Ito ang mga akdang binabalewala. Kung sakaling natalo ito sa timpalak, ibig bang sabihin nito ay talunan na rin ba ang akda at ang may-akda? Paano kung nauna ito sa panahon.

Walang iniwan ito sa ***Ako Ang Daigdig*** ni Alejandro G. Abadilla. Diumano, tinutukan ni AGA ng baril ang editor ng Liwayway para lamang ilathala ang kaniyang tulang para sa iba ay hindi tula. Kung sakali, baka hindi noong 1940 ang naging pagsilang ng Modernistang Panulaan sa Filipino.

**6. Ano ang inyong pananaw sa madalas na payo ng mga beteranong manunulat sa mga batang manunulat na, “Bago mag-eksperimento, lumubog muna sa tradisyon?”**

Lagi’t lagi, ang bilin, habilin, at tagubilin ko sa lahat: “Bago ka lumabag, alamin ang batas.”

**7. Sa kasalukuyang henerasyon ng mga manunulat (at mga grupo o kilusan), sino-sino ang mga sa palagay ninyong nagsusulong ng ganitong klase ng panulat?**

Marami. Itong panahong ito ng social media, naging bukas ang lahat. Bukas sa anyong eksperimental. Bukas sa nilalamang eksperimental. Bukas sa wikang eksperimental. At bukas din sa plataporma. Kung baga, ang ganitong kalagayan ang humihikayat sa lahat na mag-eksperimento. Isa na rito ang Linangan sa Imahen, Retorika, at Anyo (LIRA) na 30 taon na ring nag-eksperimento sa panulaan. O ang Katha na bagamat nabuwag na ay patuloy pa rin ang tradisyon ng pagsusulat ng eksperimental na kuwento ang mga dating kasapi. Gayundin ang Telon Playwrights Circle na ang karamihan sa mga mandudula ay miyembro rin ng Writers Bloc na namamayagpag sa Virgin Lab Fest at Cinemalaya.